

Miltä kalju(us) tuntuu? – Hiuksettomien naisten keholliset aistikokemukset kaljuudesta

Johanna Latva

Tässä artikkelissa tutkin hiuksettomien naisten tuntoaistimuksia. Selvitän, millaisia aistikokemuksia kaljuus kehollisena – käsin kosketeltavana asiana hiuksettomuuden kokeneissa naisissa aiheuttaa. Kysyn, miten naiset kuvailevat hiuksettomuutta ruumiillisena kokemuksena ja miten se tulee ilmi naisten arjessa. Miten hiuksettomuus eroaa hiuksellisuudesta? Artikkelini laajentaa aikaisempaa tutkimusta naisten hiuksettomuudesta tuomalla esiin kehollisuuden ja aistien kulttuurisen merkityksen. Samalla se monipuolistaa etnologiassa tehtävää aistitutkimusta. Aineistonani on SKS:n Kaljut naiset -keruun 45 kirjoitusta, joissa käsitellään kaljuutta tuntoaistin kautta koettuna. Naisten kokemukset hiuksettomuuden kehollisuudesta olen teemoitellut neljäksi kokonaisuudeksi, jotka ovat 1) hiuksettomuuden aiheuttama lämpötilanvaihteluiden kokeminen, 2) peruukin aiheuttamat tuntoaistimukset, 3) kaljuuden tunto: kadonneet ja löytyneet aistikokemukset sekä 4) kaljun tuntu ja halu koskettaa. Analysoin aineistoani teemoittelun ja lähiluvun keinoin. Aistikokemukset ja niihin reagointi kirjoituksissa vaihtelee, mutta niistä löytyy monia yhteisiä piirteitä. Esimerkiksi hiuksettomana lämpötilan vaihtelut tuntuvat herkästi, peruukki saattaa rajoittaa vapaa-ajan harrastuksia ja kalju pää innostaa muita koskemaan sitä. Tutkimukseni osoittaa, ettei hiuksettomuus ole vain esteettistä, vaan naisten kokemat keholliset aistikokemukset vaikuttavat heidän arkeensa. Tutkimukseni antaa niin kaljuuden kokeville naisille kuin muillekin keinon ymmärtää kehollisuus ja aistit osana hiuksettomien naisten elämää.

Avainsanat: naisten kaljuus, aistit, arki, tuntoaisti, teemakirjoitukset, kehollisuus, sukupuoli

How does bald(ness) feel? – Body sensory experiences of baldness among hairless women

In this article, I explore the tactile sensations of hairless women. I investigate the sensory experiences of baldness as a bodily sensation in hairless women. I ask how women describe hairlessness as a bodily experience and how it manifests itself in women's everyday lives. How does hairlessness differ from hairiness? My article extends previous research on women's hairlessness by highlighting the cultural significance of embodiment and the senses. At the same time, it diversifies the study of the senses in ethnology. My material consists of 45 entries from the Finnish Literary Society's "Bald Women" survey, which discuss baldness as experienced through the sense of touch. I have divided the women's experiences of the embodiment of hairlessness into four themes. These are 1) the experience of temperature fluctuations caused by hairlessness, 2) the tactile sensations caused by the wig, 3) the sensation of baldness and the sensory experiences lost and found through it, and 4) the sensation of baldness and the desire to touch. I analyze my data using thematic and close reading methods. The mentions of sensory experiences and reactions to them vary between the writings, but there are also many common features. For example, people without hair are sensitive to temperature changes, a wig may limit their leisure activities, and a bald head inspires others to touch it. My research shows that hairlessness is not just aesthetic. The bodily sensations women experience also affect their everyday lives. My research gives women who experience baldness, as well as others, a means to understand the embodiment and senses in the lives of hairless women.

Keywords: Women's baldness, senses, everyday life, tactile sense, theme writings, embodiment, gender

Johdanto

Hiukset mielletään yhteiskunnassamme vahvasti osaksi naisen ulkonäköä. Kun naiselta puuttuvat hiukset, hänen ulkonäkönsä huomataan – sitä kommentoidaan ja katsotaan (Latva 2021). Kaljuus, omaehtoinen tai sairaudesta johtuva, ei ole kuitenkaan pelkästään esteettinen asia. Hiuksilla, kuten muullakin kehomme karvoituksella, on esteettisyyden lisäksi muitakin merkityksiä. Hiukset esimerkiksi säätelevät kehomme lämpötilaa: kesällä hiukset suojaavat auringolta ja kylmällä ne lämmittävät (Ploug Hansen 2007, 16). Hiukset myös tuntuvat: tuuli koskettaa hiuksetonta päätä eri tavoin kuin hiuksellista, ja lyhyt sänki tarttuu vaatteisiin. Kalju pää myös tuntuu käden kosketuksen alla erilaiselta kuin hiuksellinen.

Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisia tuntoaistimuksia kaljuus kehollisena kokemuksena hiuksettomuuden kokeneissa naisissa aiheuttaa. Miten hiuksettomuus eroaa naisten aistikokemuksissa hiuksellisuudesta? Näillä kysymyksillä haluan selvittää, miten naiset kokevat hiuksettomuuden vaikuttavan heidän elämäänsä ja millaisissa tilanteissa aistikokemukset ilmenevät. Artikkelini päämääränä on tuottaa ja lisätä tietoa hiuksettomuudesta johtuvista aistikokemuksista ja niiden merkityksistä arjen valintoihin. Ymmärryksen lisääminen on tärkeää niin kaljuuden itse kokeneille sekä muille, koska tiedon karttuminen auttaa löytämään vertaistukea ja käytännön ratkaisuja. Aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu, että juuri hoitohenkilökunnan etukäteisohjeistuksella ja neuvonnalla voidaan vaikuttaa hiuksensa menettäneiden suhtautumiseen hiustenlähtöön ja helpottaa käsittelemään siitä johtuvia tunteita (Borsellino & Young 2011, 313). Tutkimustulokseni antavatkin hoitohenkilökunnalle ja muille hiuksettomuuden kokevien kanssa työskenteleville tietoa siitä, millaista tukea ja neuvoja kaivataan.

Hiuksettomiin naisten kehollisten kokemusten huomioiminen ja esiin tuominen on tärkeää jo itsessään, mutta samalla tutkimukseni tavoitteena on valottaa laajemmin aistiemme kulttuurisidonnaisuutta: miten ja millaisissa tilanteissa reagoimme aistikokemuksiimme, ja miten ne näkyvät arjessa. Tuntoaistin ja kosketuksen kautta havainnoimme ja koemme maailmaa. Erilaiset kosketuksen muodot ovat merkittävä sanattoman viestinnän väline ja koskettamiseen sekä tuntoaistimiseen liittyy erilaisia kulttuurisia, mutta myös henkilökohtaisia käytäntöjä ja merkityksiä. Kosketus ja tuntoaisti eivät siis ole vain fyysisiä ominaisuuksia vaan myös kulttuurisia. (Classen 2005, 1–2, 13–15; Kolehmainen & Kinnunen 2020, 74–75; Synnott 1993, 156–58, 170–174.)

Kosketuksen tavoin hiuksettomuus on osa näkymätöntä viestintää ja kulttuurista kommunikointia. Hiukset tai niiden puute ovat sosiaalisia symboleja, joihin yhdistyy monia eri merkityksiä (Barak-Brandes & Kama 2018, 4–6; Synnott 1993, 105–107). Ne toimivat pukeutumisen tavoin tai osana pukeutumista viestinnän ja vuorovaikutuksen keinoina (Eicher 2020, ks. myös Turunen & Niiranen 2019). Esimerkiksi jos hiukseton valitsee epämuikavan aistituntemuksen takia mieluummin julkisen kaljuuden, häntä saatetaan kohdella eri tavoin kuin peruukkia käyttävää naista. Näin myös hiuksettomiin naisten aistikokemukset ovat merkityksellisiä laajemmassa kulttuurisessa kontekstissa ja ne voivat vaikuttaa arkeen.

Naisten hiuksettomuutta ja sen vaikutusta kokemuksiin on tutkittu pääasiallisesti luonnontieteissä. Lääke- ja hoitotieteen tutkimuksissa tarkastelun kohteina ovat esimerkiksi olleet hiuksettomuutta aiheuttavat sairaudet, niiden hoitokeinot ja vaikutukset identiteettiin (Ploug Hansen 2007, 17; Rosman 2004, 333). Naisten hiuksiin liittyvää tutkimusta on tehty jonkin verran myös yhteiskuntatieteissä ja humanistisilla aloilla. Näissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota hiusnormeihin: sukupuolen ja seksuaalisuuden merkitykseen, kampaustyyliin sekä hiusten kulttuuriin ominaisuuksiin (ks. esim. Brandes & Kama 2018, 6–7; Randle 2015; Synnott 1993, 103–127.) Naisten hiuksettomuutta sen sijaan on tutkittu kansainvälisesti ihmistieteissä verrattain vähän. Näissäkin tutkimuksissa korostuu hiuksettomuuteen liittyvä sairauden tutkimus (ks. esim. Guillerm 2015; Ploug Hansen 2007). Suomalaisen kulttuurin kontekstissa naisten hiuksettomuutta on tähän mennessä tutkittu todella vähän (Latva 2021).

Aikaisemmalle hiuksettomuustutkimukselle yhteistä on se, että niissä keskitytään vain yhteen hiuksettomuuden muotoon, esimerkiksi syöpähoitojen tai alopecian aiheuttamaan hiuksettomuuteen. Omassa tutkimuksessani en tee eroa hiuksettomuuden syyn suhteen vaan artikkelini aineistossani on hiuksensa sairauden tai sen hoidon takia menettäneiden sekä omaehtoisesti hiuksettomien kokemuksia. Yhdistämällä eri syistä johtuvan hiuksettomuuden kokeneiden kokemuksia on mahdollista saada laajempi kuva hiuksettomuuden kehollisuudesta ja aistikokemusten vaikutuksista. Omaehtoisesti hiuksettomien kokemuksia ei ole juurikaan kartoitettu aikaisemmassa tutkimuksessa, mutta aikaisemman tutkimukseni sekä tämän artikkelin tutkimusaineiston perusteella heidän kokemuksensa ja kohtelunsa ovat samankaltaisia kuin sairauden takia hiuksensa menettäneiden (Latva 2021).

Lääke- ja hoitotieteellisessä hiuksettomuustutkimuksessa korostuu hiusten menetyksen merkitys naisen ulkonäölle ja identiteetille sekä käsitykselle omasta kehostaan (ks. esim. Coe et al. 2013; Trusson & Pilnick 2017; Zannini et al. 2012). Kaljuuden aiheuttamat ruumiilliset tuntemukset puuttuvat miltei kokonaan tutkimuksista. Esimerkiksi peruukin epämukavuudesta on saatettu kertoa tutkimuksissa, mutta havaintoa ei käsitellä aistikokemuksena (ks. esim. Rosman 2004; Trusson & Pilnick 2017; Zannini et al. 2012). Tämä johtuu varmasti osittain siitä, että kosketus ja tuntoaisti eivät ole olleet yleisiä tutkimuskohteita ennen 2000-lukua (Classen 2005, 2; Kinnunen 2013, 14–18; Kolehmainen & Kinnunen 2020, 72–74). Haluan artikkelillani laajentaa aikaisempaa tutkimuskeskustelua myös ulkonäkö- ja identiteetti-aspektien ulkopuolelle ja tuoda esiin hiuksettomuuden keholliset vaikutukset ja tuntoaistimusten merkitykset. Tavoitteenani on tuoda aikaisempaan tutkimukseen etnologinen näkökulma sekä liittää aihe paremmin osaksi kulttuurintutkimusta, jossa monitieteisyys ja valtavirrasta poikkeavien tutkimuskohteiden esille tuominen on osa tutkimustraditiota (Venäläinen & Kinnunen 2022, 9–11, 17–18).

Ennen varsinaisia käsittelylukuja käyn läpi tutkimukseni sijoittumisen tieteellisellä kentällä sekä tutkimusaineistoni ja sen analyysimenetelmät. Tämän jälkeen etenen neljän teeman ympärille rakentuviin analyysilukuihin: 1) hiuksettomuuden aiheuttama lämpötilan vaihteluiden kokeminen ja niihin reagointi, 2) peruukin aiheuttamat tuntoaistimukset, 3) kaljuuden tunto: hiusten myötä kadonneet ja löytyneet tuntoaistimukset sekä 4) kaljun tunto ja halu koskettaa. Näissä neljässä luvussa käyn

tarkemmin läpi aineistoa yhdistäviä teemoja ja niiden merkitystä osana hiuksettomien naisten elämää. Analyysilukujen otsikot ovat lainauksia vastaajien kirjoituksista.

Naisten hiuksettomuus etnologisen tutkimuksen kohteena

Artikkelissani tarkastelen naisten hiuksettomuutta arjen ilmiönä, osana suomalaista kulttuuria ja ihmisten hyvinvointia. Tutkimukseni keskiössä ovat kaljuuden kokeneiden naisten omat kokemukset. Työni sijoittuu useampaan tutkimustraditioon (Latva 2021, 7–8), mutta pohjimmiltaan se on osa etnologian tutkimuskenttää lähestymistavan, tutkimusaiheen ja aineistonsa kautta. Se sijoittuu osaksi etnologista kehollisuutta käsittelevää tutkimusta (ks. esim. Tiili 2016; Kajander 2020). Kehollisuus on noussut 2000-luvun kuluessa yhä vahvemmin osaksi inhimillisen todellisuuden tutkimusta (Tiili 2016, 22). Kuten etnologi Anna Kajander toteaa, erityisesti Maurice Merleau-Pontyn fenomenologinen filosofia on ollut keskeisessä asemassa etnologiselle keho- ja aistitutkimukselle. Merleau-Pontyn mukaan kehollisia kokemuksia tulee ymmärtää kokonaisuutena, jossa esimerkiksi aistit vaikuttavat ajatteluun ja kehon tuntemiseen (Kajander 2020, 59). Myös hiukset ovat merkittävä osa kehollisuutta ja sen tutkimusta (Barak-Brandes & Kama 2018, 1–10). Vaikka tutkimukseni keskiössä on etenkin kehollisuuden kokemus, siinä on yhtymäkohtia myös uudempaan pukeutumistutkimukseen, jossa myös kampaukset ja peruukit on alettu hiljalleen ottaa osaksi tutkimusta. Nykyään pukeutumistutkimuksessa pukeutuminen ei ole enää vain keino välittää arvoja, vaan sen kautta muokataan aktiivisesti kulttuuria ja käsityksiä sekä huomioidaan ruumiillisuus, aistit ja keho osana pukeutumista (Eicher 2020; Turunen & Niiranen 2019, 24–25; Turunen 2021, 25).

Tutkimukseni on aineistolähtöistä ja siinä on humanistiselle tutkimukselle ominainen hermeneuttinen lähestymistapa tutkittavaan ilmiöön. Artikkelini avainkäsitteitä ovat aistit, arki ja kokemuksellisuus. Arki on ollut keskeinen käsite etnologian ja laajemmin kulttuurien tutkimuksen kentällä jo pitkään, ja se muodostaa edelleen tutkimuksen peruspilarin useimmissa alan tutkimuksissa. Viime aikoina kokemuksellisuus ja aistit ovat nousseet arjen rinnalle etnologisella tutkimuskentällä. (ks. esim. Kajander & Koskinen-Koivisto 2021; Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2022; Pohtinen 2023.)

Tarkasteluni kohteena ovat aistit ja niiden kehollinen kokeminen. Kuten etnologit Eerika Koskinen-Koivisto ja Tytti Lehtovaara ovat todenneet, tutkimalla aisteja on mahdollisuus löytää tietoa, joka muuten jäisi huomaamatta, mutta jolla on kuitenkin vaikutusta toimintaamme ja arkeemme (Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2020, 22). Tutkimuksessani on kyse aistikokemuksista ja muistamisesta, siitä miten vastaajat jälkikäteen sanoittavat aistihavaintonsa ja -tuntemuksensa. Väitöskirjassaan suomalaisten moniaistisia saunakokemuksia tutkinut Laura Seesmeri (2018) on todennut havaintojen ja kokemusten eron olevan se, että kokemuksessa havaitut aistimukset ovat jo saaneet merkityssisällön ja samalla kokija on liittänyt ne osaksi aikaisempaa henkilökohtaista ja kollektiivista kulttuurista kontekstia. Samalla kyse on muistelusta ja muistoista, jotka eivät käsittele nykyhetkeä, vaan sijoittuvat menneeseen. (Seesmeri 2018, 72–76.) Aineistoni aistikokemukset ovat siis vain osa vastaajien kokemista kehon kautta tapahtuneista aistihavainnoista ja -tuntemuksista, mutta ne ovat muodostuneet kirjoittamisen ja jakamisen arvoisiksi kaljuuden kehollisen kokemuksen tuottamiksi aistikokemuksiksi.

Etnologisessa aistitutkimuksessa on keskitytty arjessa esiin tuleviin aistikokemuksiin. Tutkimuskohteina ovat olleet esimerkiksi aistien merkitykset ympäristösuhteeseen, esineisiin ja niiden kokemiseen sekä vaatteiden käyttöön (Kajander 2020; Koskinen-Koivisto 2021; Olsson et al. 2021; Roivainen 2019). Erilaiset aistimukset ja niiden tulkitseminen ovat sosiaalisesti rakentuneita ja sidoksissa ympäröivään kulttuuriin, mutta samalla myös henkilökohtaisia ja subjektiivisia. Tutkimalla ihmisten aistikokemuksia voimme rakentaa kuvan niin aistien merkityksestä, eri aistien käytöstä kuin niiden arvottamisesta. (Vannini et al. 2014, 6–9.) Tutkimuksessa monipuolisten aistikokemusten esiin tuomisella esimerkiksi eletty ympäristö tulee yksityiskohtaisempana ja moniulotteisempana kokemuksena esille kuin jos se olisi havainnoitu vain visuaalisesti (Olsson et al. 2021, 52–54: ks. myös Salmi 2002). Tällä hetkellä etnologien aistitutkimuksissa korostuu aistietnografian käyttö, jossa etnografian menetelmin tuodaan esiin moniaistiset kokemukset ja havainnot vuorovaikutuksessa tutkittavan ja tutkijan kanssa (Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2022, 236–240; Pink 2009, 1–3). Oma tutkimukseni kuitenkin eroaa aistietnografiasta, koska en havainnoi koettuja fyysisiä tuntemuksia vaan etsin niitä jo valmiiksi kirjoitetusta aineistosta.

Aikaisemmissa aistikokemuksia tarkastelevissa tutkimuksissa aisteja käsitellään usein tutkimustani kokonaisvaltaisemmin ja eri aisteja huomioon ottaen. Kyse ei ole vain valinnasta tutkia useita aisteja, vaan moniaistisuudesta ja sen kokemisesta (Vannini et al. 2014, 5). Esimerkiksi Laura Seesmeri havaitsi tutkimuksessaan, että tuuli ja sade eivät ole vain tuntoaistimuksia, vaan ne koetaan myös ääninä (Seesmeri 2018, 104–105), joten ne ovat lopulta moniaistisia kokemuksia. Samoin kaupungit voidaan kokea moniaistisina kokonaisuuksina, joissa toiset aistit tulevat vahvemmin esille kuin toiset (Olsson et al. 2021, 38–40, 45). Anna Kajanderin tutkimuksessa ilmeni, että painetun kirjan lukukokemukset voivat olla moniaistisia: niissä yhdistyvät niin visuaalinen hahmottaminen lukemisena kuin kirjan tuntu ja tuoksu (Kajander 2020, 191–193). Tuntoaistimuksia sekä niihin liittyviä muistoja ja kokemuksia onkin usein hankala eritellä, koska niihin yhdistyy myös muiden aistien synnyttämät reaktiot. Esimerkiksi jos joku koskettaa meitä, havaitsemme kosketuksen tuntoaistimme lisäksi usein myös näköaistimme avulla. (Smith 2007, 94). Tämä näkyy myös omassa aineistossani, esimerkiksi näkö- ja tuntoaisti ovat osassa kokemuksista vahvasti sidoksissa toisiinsa. Oma tutkimukseni kuitenkin keskittyy tuntoaistimukseen. Olen jättänyt huomiotta aineistoni luennassa ja käyttämässäni teemoittelussa muut aistikokemukset, silloin kun ne ovat eroteltavissa eikä kyse ole toisiinsa limittyneistä moniaistisista kokemuksista.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimusaineistonani käytän yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa toteuttamani Kaljut naiset -keruun aineistoa. Keruu toteutettiin keväällä 2021 tarpeestani saada koottua suomalaisten naisten kokemuksia hiuksettomuudestaan väitöstutkimustani varten. Nykyään suurin osa SKS:n keruista toteutetaan tutkijan lähtökohdista ja aloitteesta (Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 92). Keruuesitteessä vastaajia pyydettiin omin sanoin kertomaan ”miten hiuksettomuus näkyy arjessasi ja miten se on vaikuttanut elämääsi”. Esite ja sen kysymykset pohjautuvat omiin tutkimuskysymyksiini. Vastaajien apuna oli kysymyslista, joka oli jaoteltu viiteen

osioon: hiuksettomuuden syihin, kaljuuden peittämiseen, omaan kokemukseen, hiuksettomuuden hoitoon ja muiden reaktioihin. (Kaljut naiset -keruuesite.)

Vastauksena keruuseen tuli 84 omakohtaista kirjoitusta hiuksettomuudesta. Kirjoitukset on tallennettu SKS:n arkistoon ja niiden käyttöön tutkimusaineistona on saatu kaikilta vastaajilta lupa. Vaikka kaikki vastaajat ovat tienneet tutkijoiden tutustuvan ja hyödyntävän heidän kirjoituksiaan, on aineiston käytössä huomioitava vastaajien oikeus yksityisyyteen varsinkin, kun kyseessä on henkilökohtainen ja arkaluontoinen, usein sairauteen liittyvä kerronta. Osa keruun vastaajista kirjoitti hyväksyneensä hiuksettomuutensa ja muiden tietävän asiasta. Toiset kuitenkin kertoivat peittelevänsä hiuksettomuutta läheisiltäänkin. Vaikka osa antoi luvan käyttää nimeään kirjoitustensa yhteydessä, antoivat toiset suostumuksensa vain nimimerkin käyttöön. Vastausten arkaluonteisuus ja toisten halu kertoa kokemuksistaan nimettöminä vaikuttivat ratkaisuuni viitata vastaajiin nimettöminä ja käyttää yhtenevästi kaikissa aineistolainauksissa arkistotunnusta ja näin häivyttää vastaajien tunnistettavuutta. Tekemäni ratkaisu ei kuitenkaan vähennä heidän oman äänensä merkitystä. (Savolainen & Taavetti 2022, 23–27; myös Kuula 2006.) Artikkelini lainauksissa olen käyttänyt vastaajien kirjoituksia ilman muutoksia.

Kulttuurintutkimuksessa aineistoa tuotetaan ja muodostetaan usein vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa (Venäläinen & Kinnunen 2022, 25–32). Myös kirjoitettu aineisto on dialogista (Olsson 2016). Folkloristi Anna Hynninen käyttää arkistojen kyselyaineistoista termiä ”pyydetty muistelukerronta”. Termi sisältää ajatuksen, että tuotettu aineisto on rakentunut dialogissa vastaajan ja tutkijan kanssa. (Hynninen 2017, 51–53.) Keruiden kysymykset ja teemat vaikuttavat vastaajien kirjoituksiin ja käsityksiin siitä, mitä keruuvastauksilta toivotaan ja mikä on tallentamisen arvoista (Olsson 2016, 159). Tämä näkyy myös omassa aineistossani. Vaikka keruun kysymyslista oli laadittu vain ehdotukseksi eikä ohjenuoraksi, osa noudatti kysymyslistaa tarkasti. Esitteessä ei mainittu aisteja ja aistikokemuksia. Kuitenkin pyydetty kokemukset kaljuuden vaikutuksista arkeen koostuivat useissa kirjoituksissa juuri tuntoaistihavainnoista, vastaajat eivät vain nimenneet kokemuksiaan tuntoaistimuksiksi kertoessaan niistä. Jos kysymyslistassa olisi kysytty tuntoaistimuksista, vastausten muotoilut olisivat luultavasti myös muuttuneet. Toisaalta aisti-sanon ja aistihavaintojen sanallistamisen puute kertoo myös siitä, ettei arjen ratkaisuja välttämättä ymmärretä aistien varaan rakentuneiksi.

Keruun aineistossa oli 45 tekstiä, joissa tuntoaistimuksista kirjoitettiin eri tavoin. Nämä kirjoitukset ovat tämän artikkelin tutkimusaineisto. Kirjoitusten aistikokemukset saattoivat jäädä vastauksissa vain lyhyen maininnan tasolle, toisaalta erilaisista tuntoaistimuksista ja niiden vaikutuksista saatettiin kertoa useamman lauseen verran. Vanhimmat vastaajista olivat syntyneet 1940-luvulla ja nuorimmat 2000-luvulla. Heidän asuinpaikkansa olivat pääosin kaupungeissa eri puolilla Suomea. Hiuksettomuuden syyt vaihtelivat: 21 kertoi sairastaneensa syöpää ja menettäneensä hiuksensa hoitojen seurauksena, 11 oli sairastunut hiustenlähtöä aiheuttavan alopecian eri muotoihin, 11 oli omaehtoisesti ajanut hiuksensa pois ja yhden hiukset olivat lähteneet muusta syystä. Myös kaljuuden vaihe tai hiuksettomuuden aste vaihteli. Osalla hiuksettomuus oli ollut väliaikaista ja hiukset olivat aineistonkeruuaikana jo kasvaneet takaisin. Jotkut olivat useaan otteeseen menettäneet tai leikanneet hiuksensa

kokonaan pois. Joillekin kokemus oli ensimmäinen ja ainutlaatuinen. Toisilla hiuksettomuus oli osittaista, kuten alopeciaan sairastuneilla saattaa olla. Nämä vaihtelut myös vaikuttivat naisten kerrontaan ja kokemuksiin.

Tarkastelin aineistoani sisällönanalyysin ja teemoittelun avulla. Havaittuani, että useammassa keruun vastauksessa kirjoitettiin tuntoaistimuksista, luin kaikki vastaukset uudelleen läpi useaan kertaan ja kokosin aistikokemuksista kertovat kirjoitukset yhteen. Tämän jälkeen etsin kirjoitusten kokemuksista yhteneviä teemoja eli ryhmittelin kirjoitukset eri aihepiirien mukaan kokonaisuuksiksi. Koska kirjoituksissa on kyse yksilöllisistä kokemuksista, en etsinyt identtisiä kuvauksia aistimuksista vaan samankaltaisuuksia kerronnan teemoissa. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2018, 104–107.) Teemat, jotka aineistostani muodostin ovat koskettaminen, lämmönaistuminen ja hiuksettomassa päässä tuntuvat aistimukset. Näistä kolmesta teema-alueesta löytyi pienempiä kokonaisuuksia, kuten peruukin aiheuttamat aistikokemukset, toisten ja oman kosketuksen erilainen aistiminen ja aistimuistot. Lopullisen analyysini ja jaottelun tulos näkyy artikkelini luvuissa: yhdistelin hahmottamistani teemakokonaisuuksista neljä lukua. Sovelsin aineistoni luennassa myös lähilukua eli luin kokoamani kirjoitukset useaan kertaan tehden muistiinpanoja ja esittäen uusia kysymyksiä tutkimukseni eri vaiheissa (ks. Pöysä 2010, 338–340).

Tuntoaistimusta kuvaillaan kirjoituksissa usein sanoin ”miltä jokin asia tuntuu”. Mutta mitä tunteminen varsinaisesti on, mitä sillä kirjoituksissa tarkoitetaan? ”Tuntumisen” haasteen on huomannut myös historioitsija Annakaisa Suominen. Kättelykulttuuria tutkivassa väitöskirjassaan hän kuvailee, että ”tunnulla” ja ”tuntemisella” voidaan ilmentää niin ruumiillista aistimusta, tietämistä kuin henkistä tuntumistakin. (Suominen 2014, 58–60.) Omassa aineistossani jouduin pohtimaan, mitä tarkoitetaan, kun kirjoituksessa kerrotaan paljaan pään koskettamisen tuntuvaan hyvältä. Onko kyseessä kehollinen hyvinolontunne vai liittyykö se kosketuksen tuomaan emotionaaliseen mielihyvään? Entä kokemuksissa, joissa kuvaillaan, että hiustenleikkauksen jälkeen ”niskassa tuntui jälleen se tuttu ihana siili” (SKS:KN/36) tai vastaajan mainitessa peruukin tuntuvaan ahdistavalta, onko kyseessä tuntoaistimus vai jotain muuta? Suominen toteaa, että hänen tutkimuksessaan kättelyssä nivoutuvat yhteen kosketuksen tuntoaistimus ja emotionaalinen tunne kosketuksesta (Suominen 2014, 60). Myös aineistoni kirjoituksissa tuntoaistimukset ovat vahvasti limittyneet tunteisiin ja henkiseen tuntumiseen eikä niitä osata vastauksissa erotella. Aineistoa lukiessani olen asiayhteyden mukaan päätellyt, mitkä kirjoitukset kuuluvat ”oikeisiin aistimuksiin”. Esimerkiksi vastaajan ajatus peruukin käyttämisestä: ”Peruukin pitäminen tuntuu siltä, kuin esittäisin roolihahmoa.” (SKS:KN/42) ei ole tuntoaistimus, vaikka kyseessä onkin tuntemus. Sen sijaan ahdistavuuden tuntu ja kosketuksesta syntyvä hyvinolontunne ovat tuntoaistimuksia.

”Kesällä joutuu pohtimaan millä suojata päätä palamiselta, ja talvella kylmältä”

Noin puolet vastaajista mainitsi, että hiuksettomuuden takia he aistivat lämpötilan eri tavoin kuin ennen. Näissä kokemuksissa toistui paljaan pään paleleminen ja toisaalta auringon ja lämmön uudenlainen kokeminen kaljuuden takia. Lämpötilan muutosten havainnointi onkin yksi tuntoaistin toimintatavoista. Tuntoaistin välityksellä iho

havainnoi lämpötilan vaihtelut, ja ilman hiuksia päänahka aistii lämpötilan herkemmin kuin ennen. Ennen hiuksettomuutta vastaajat eivät usein olleet kiinnittäneet huomiota hiusten merkitykseen osana lämmönsäätelyä, vaan monille uudenlainen kylmyyden tunne hiuksettomana tuli yllätyksenä, kuten yksi vastaajista kirjoitti:

Yllättävää oli kuitenkin se, miten paljon päätä paleli. En ole koskaan tajunnut, miten paljon ihan lyhytkin tukka lämmittää. (SKS:KN/28.)

Vastaajista 14 kertoi, että kylmällä ilmalla pää helposti paleli. Myös aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu, että pää palelee helpommin ilman hiuksia. Pään lämmönhallinta ja lämpimänä pitäminen onkin hiuksettomana vaikeampaa. (Ploug Hansen 2007, 20.) Uusi tuntoaistimus asetti haasteita, kun täytyi miettiä keinoja lämmittää ja suojata päätä. Monet kertoivat tämän takia käyttäneensä esimerkiksi pipoa, peruukkia tai huivia päässään. Myös hiusten kanssa kylmyys voi tuntua, mutta erona vastaajien kokemuksiin hiuksellisenä oli se, että muutamat kertoivat joutuvansa kylmyyden takia käyttämään päässään suojaa jopa sisällä ja öisin:

Ilman päähinettä kaljua päänahkaa palelee, joten kotioloissa turbaania on pakko pitää päässä kaiken aikaa, ohutta turbaania myös nukkuessa (SKS:KN/34).

Lämpötilan aistimisesta kirjoittaneista moni mainitsi pään peittämisen olevan hankalaa kesällä kuumuuden takia. Kirjoituksissa kerrotaan, miten käytetyt huivit ja peruukit hiostivat, mutta vastaajat eivät tienneet kuinka toimia toisin. Voisi ajatella, että huivien poistaminen helpottaisi kokemusta, mutta näin ei aineistoni perusteella ole, koska kuumuus tai tukaluus eivät ole kesäisin hiuksettomien ainoa huoli, vaan lisäksi paljas pää on suojattava palamiselta.

Uudenlainen aistikokemus sai toiset muuttamaan valintojaan hiuksettomuutensa peittämisen tai esiin tuomisen suhteen. Osa kirjoitti, että he olivat muuten julkisesti kaljuja, mutta lämpötilan muuttunut aistiminen pakotti peittämään paljaan päänsä:

Kesällä suojasin päätäni auringolta turbaanilla sekä huivilla ja sekin oli ajoittain ikävää (SKS:KN/24).

Vastaaja oli alun perin hankkinut itselleen peruukin menettämiensä hiusten tilalle, mutta lopulta päätyneet olemaan ”ylpeänä kuulapäänä”, kuten hän kirjoituksessaan kuvailee. Palamisriskin takia hän joutui kuitenkin auringossa turvautumaan pään peittämiseen. Kirjoituksessaan hän kertoo kaljuutensa ja sairautensa peittämisen tuntevan raskaalta sekä ikävältä. Pukeutuminen, johon myös kaljuus ja hiusten peittäminen lukeutuu, voi olla tärkeä osa ihmisen identiteettiä ja itsensä kokemista (Roach-Higgins & Eicher 1992). Tämän takia pään peittäminen voi tuntua vastentahtoislta henkilöstä, jolle kaljuus on osa ulkoasua. Osa vastaajista pään peittäminen ei kuitenkaan haitannut, koska he peittivät julkisesti kaljuutensa ja pään peitettyä käytettiin suojana. Samoin osa julkisesti kaljuista kirjoitti toimivansa arjessa olosuhteiden mukaan, kalju pää peitettiin kylmällä tai kuumalla tarpeen mukaan, eikä asiaa koettu epämiellyttävänä.

Vaikka monet kertoivat kokevansa lämpötilan ja vaihtelevat sääolosuhteet uudella tavalla, kukaan ei kirjoittanut saaneensa ohjeita tai käytännön neuvoja uudenlaisen tuntoaistimuksen hallintaan. He olivat kuitenkin kehittäneet omien kokemustensa perusteella uudenlaisia ratkaisuja. Eräs vastaaja esimerkiksi käytti kuumina päivinä kostutettua huivia päässään estääkseen tukaluutta (SKS:KN/56), ja toinen oli havainnut, että liialta auringolta suojaa parhaiten huivin ja lippalakin yhdistelmä (SKS:KN/22). Konkreettisten ohjeiden puute saattaa johtua siitä, että aikaisemmin ei ole tutkittu tai kerätty kokemuksia hiuksettomuuden aiheuttamista muutoksista lämmönsäätelyn aistimiseen. Hiuksettomien kokeman lämpötilanhavainnoinnin merkitystä ei ymmärretä, koska kulttuurimme aistijaottelu ei näiltä osin vastaa hiuksettomien tarpeita. Aikaisemmassa aistitutkimuksessa on esitetty mahdollisuus lämpötilan havainnoimisen erottelusta omaksi aistikseen (Vannini et al. 2014, 6). Nykyisen aistijaon uudelleen tarkastelu voisi edistää myös aiheen käsittelyn monipuolistumista ja hiuksettomien tarpeiden huomioimista myös terveydenhoidon puolella.

”Peruukki painaa, pistelee, kutittaa”

Aistikokemuksistaan kirjoittaneista puolet kertoi hankkineensa peruukin. Heistä kaikki olivat menettäneet hiuksensa sairauden tai sen hoidon takia. Peruukin hankintaa perusteltiin sillä, että vastaajat halusivat peittää hiuksettomuuttaan, he ajattelivat peruukin hankinnan olevan ”normaalina” tai koska muut sitä heille suosittelivat. Kuitenkin muutama kirjoitti peruukin jääneen lopulta vähäiselle käytölle, koska se oli epämukava tai ei tuntunut omalta. Toisaalta hankittu peruukki saattoi jäädä käyttämättä myös muista syistä: osa huomasi, että halusi näyttää sairautensa eikä peitellä hiuksettomuuttaan. Samanlaisia kokemuksia on havaittu myös aikaisemmassa tutkimuksessa (Borsellino & Young 2011, 315).

Peruukki ei aina vastannut odotuksia ja osa kirjoitti peruukin tuntuneen epämukavalta. Epämukavuuden tuntu ilmenee pääasiallisesti peruukin hiostavuutena, kiristämisenä ja yleisenä sopimattomuutena:

Peruukki ei ole miellyttävä pitää, otan sen välittömästi päästä kotiin saapuessani. Peruukki painaa, pistelee, kutittaa. (SKS:KN/34.)

Lainauksen alopeciaa sairastava vastaaja kirjoitti kuitenkin käyttävänsä peruukkia aina kodin ulkopuolella liikkuessa. Kyseinen vastaaja ei ole ainoa, joka kertoi käyttävänsä peruukkia sen epämukavuudesta huolimatta. Toiminta on rinnastettavissa etnologi Päivi Roivaisen tekemään havaintoon lastenvaatteiden kehollisuuden kokemusta käsittelevässä tutkimuksessaan. Tutkimukseen osallistuneista lapsista monet kokivat kuravaatteet epämukavina. He eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet niiden käyttöä, koska ne kuuluivat arkeen. (Roivainen 2019, 383–385.) Kuravaatteiden ja peruukin käytön vertaaminen toisiinsa voi tuntua kaukaiselta, mutta kuten kuravaatteiden, peruukin käyttöä jatketaan epämukavuudesta huolimatta, koska se on osa arkea. Osa muutti mielummin omaa arjen toimintaansa esimerkiksi luopumalla harrastuksistaan kuin paljasti hiuksettomuutensa muille. Kaljuuden tai sairauden häivyttäminen ja samalla pään suojaaminen koetaan vastauksissa tärkeämmäksi kuin mukavuuden tavoittelu ja miellyttävä aistikokemus.

Kirjoituksissa oli myös toisenlaisia, peruukin käytöstä luopumiseen liittyviä, kokemuksia:

Peruukki on jäänyt käyttämättömäksi. Se puristaa ja kiristää. En olisi hankkinut sitä, jos olisin tiennyt miten mukavaa on olla pää paljaana. (SKS:KN/32.)

Peruukki oli kuuma, en oppinu käyttämään sitä, kuljin mieluummin huivissa ihmisten ilmoilla ja sairaalassa ns. sytopipossa, joka lämmitti (SKS:KN/75).

Näissä esimerkeissä vastaajat kirjoittivat luopuneensa peruukin käytöstä, koska paljaalla päällä tai huivia käyttäen oli miellyttävämpää olla. Molemmat olivat menettäneet hiuksensa sytostaattihoitojen takia. Hiustenlähdön syy vaikuttaa peruukin käyttöön. Syöpähoitojen takia hiuksensa menettäneet jättivät herkemmin käyttämättä jo hankitun, epämukavalta tuntuvan peruukin, koska heillä kaljuus oli vain väliaikainen vaihe tai he eivät kokeneetkaan tarvetta peitellä sairauden takia kaljua päätään.

Vaikka vain osa kertoi peruukin tuntuvan epämukavalta, se tuntui kuitenkin rajoittavan useamman arkea. Vastaajat kokivat peruukin häiritsevän varsinkin vapaa-ajanviettoa, koska se oli liian kuuma tai hiostava:

Peruukin käyttö estää vaikka uimassa käymisen, saunomisen kavereiden kanssa, hikiliikunnan. Tai siis annan sen estää. (SKS:KN/57.)

Keinokuituperuukin kanssa ei voinut saunaakaan eikä mennä uimahalliin. Aloin välttää kaikin keinoin yökyläilyä ja muita tilanteita, joissa kaljuuteni saattaisi paljastua. Olin ollut hyvin liikunnallinen, mutta aloin välttää myös liikuntatunteja ja kaikenlaista hikiliikuntaa. (SKS:KN/35.)

Osa ei kuitenkaan tyytynyt peruukin rajoittavuuteen. Usea kirjoitti pyrkineensä ratkaisemaan vapaa-ajanviettoon liittyviä peruukin aiheuttamia epämiellyttäviä aistimuksia, ja kirjoituksissa peruukin käytölle löytyikin vaihtoehtoja. Osa kirjoitti korvaavansa peruukin liikunnan ja uimisen aikana huiveilla ja uimahatuilla tai olivat paljain päin. Eräs vastaaja kertoi hankkineensa liikuntaan sopivat peruukit erikseen (SKS:KN/39). Kaikilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta hankkia useampaa peruukkia niiden hinnan takia. Tällä hetkellä laaja-alaisen hiustenlähdön takia iho- ja syöpäsairaalle voidaan myöntää peruukin hankintaan maksumääräys. Maksumääräyksen summa vaihtelee sairaanhoitopiireittäin, ja sen saamiseen vaaditaan lääkärin diagnoosi peruukin tarpeellisuudesta. (Allergia.fi; Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2020, 103–104.) Monet kuitenkin kirjoittivat, että peruukit ovat kalliita verrattuna saatuihin korvauksiin. Tämä voi myös selittää epämukavan peruukin hankintaa, sillä hiostavat muoviset peruukit ovat edullisempia kuin aitohiusperuukit tai eri käyttötarkoituksiin suunnitellut peruukit.

Vaikka vain harva jätti peruukin kokonaan käyttämättä tai lopetti käytön sen epämukavuuden takia, sen käyttö oli tilannekohtaista. Nekin, jotka käyttivät julkisesti aina peruukkia, käyttivät sitä harvoin kotonaan ja läheistensä seurassa. Tämän perusteella voin päätellä, että peruukki ei tunnu mukavalta. Roivaisen mukaan

vaatetuksessa epämukavuus huomioidaan helposti. Hänen tutkimuksessaan lapset kertoivat vaatteiden tunnusta pääasiassa niiden epämukavuuden, kankeuden ja kutittavuuden takia. (Roivainen 2019, 384–385.) Aineistoa lukiessani myös huomasin, että epämukavuudesta kertomiselle löytyi helpommin sanoja. Peruukin kiristävyys ja hiostavuus ovat konkreettisia aistikokemuksia, joille löytyvät sanat tuntuman mukaan. Miellyttävän tuntuista tai huomaamattomasti peruukista ei ehkä kirjoiteta, koska ”tuntumattomalle” ole omaa sanaa. Tämä liittyy aistikulttuuriimme: meillä ei ole sanoja aistituntemuksiemme selittämiseksi. Näköhavainto tai ääni on helpompi kuvata kuin kosketuksen tuntu.

Peruukin käytössä on nähtävissä pukeutumistutkija Joanne B. Eicherin hahmotelman mukainen pukeutumisen jaottelu julkiseen, yksityiseen ja salaiseen itseen. Yleisissä tiloissa pukeudutaan tietyllä tavalla ja pukeutumista muutetaan mukavammaksi kotiin saavuttua (Eicher 2020). Osalle vastaajista peruukki kuului osaksi julkista pukeutumista niin työpaikoilla kuin harrastuksissa. Yksityisessä pukeutumisessa kotona tai läheisten kanssa epämukavaa peruukkia ei käytetty. Toisaalta joidenkin kirjoituksissa kaljuus oli osa salaista pukeutumista, jota ei esitelty muille.

Kirjoituksista ilmenee, että syy epämiellyttävän tunteen aiheuttavan peruukin käytön jatkamiselle oli usein haluttomuus esiintyä julkisesti hiuksettomana. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että vaikka peruukki tuntuu epämukavalta, sen käyttöä jatketaan, jotta omaa hiuksettomuutta ja sen näkymistä voidaan kontrolloida (Trusson & Pilnick 2017, 13; Zannini et al. 2012, 656–657). Tämä kertoo siitä, kuinka merkittävä asia hiukset ja niiden puuttuminen on monille naisille, etenkin heidän käsityksilleen ulkonäöstään, identiteetistään ja itsensä hallinnasta. Kuitenkin on huomionarvoista, että eräässä yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa todettiin, että monet tutkimukseen osallistuneet katuivat peruukin etukäteishankintaa, koska se oli lopulta jäänyt käyttämättä tai tuntunut epämukavalta ja siitä oli kuitenkin täytynyt maksaa. Tutkimuksessa tuodaankin ilmi, että etukäteisneuvonta ja peruukkien lisäksi vaihtoehtoisista asusteista kertominen helpottaa sairastuneiden itsekontrollin tarvetta ja saa heidät suhtautumaan positiivisemmin hiustenlähtöön. (Borsellino & Young 2011, 315.) Koska myös aineistoni kokemuksissa näkyi, että peruukki saattoi jäädä kokonaan käyttämättä, olisi myös meillä hyvä panostaa etukäteisneuvontaan ja mahdollisuuteen kokeilla peruukkeja ennen ostopäätöstä. Peruukki tuntuu erilaiselta hiusten kanssa kuin kaljussa päässä, joten sairastuneet kokevat peruukin epämukavuuden vasta hiusten lähdeyttä. Tämän takia peruukin hankintaa kannattaisi suositella vasta hiustenlähden jälkeen.

Italialaisten kemoterapiapotilaiden kokemuksia käsitelleessä tutkimuksessa havaittiin, että peruukki oli osa naisten sairaskertomusta eikä hiuksettomuutta haluttu tuoda julki. Peruukki oli tutkimuksen vastaajille ”matkakumppani”, johon luotiin tunneside ja jonka käytössä näköaistiin perustuva kokemus korostui (Zannini et al. 2012). Peruukin käyttökokemuksista onkin luettavissa aistien arvoasteikko: näköaistin avulla tehty havainto koetaan tärkeämmäksi kuin tuntoaistimus. Tämä näky myös aineistossani. Useissa kirjoituksissa naiset kertoivat, miten he kokevat muuttuneen ulkonäkönsä. Se, miltä he näyttävät itsensä ja muiden silmissä on usein tärkeämpää kuin se, mistä ulkonäkö muodostuu. Kun vastaajat kokivat hiuksettomuutensa näyttävän epämiellyttävältä he mieluummin peittivät kaljun epämukavalla peruukilla tai luopuivat

harrastuksistaan, kuin olivat julkisesti kaljuja. Kuitenkin keruuaineiston ja aikaisemman tutkimukseni perusteella Suomessa on tapahtunut muutos 2000-luvun kuluessa naisten julkisessa hiuksettomuudessa. Naiset yhä useammin päättävät olla peittelemättä kaljuuttaan ja olla käyttämättä peruukkia. Myös omaehtoinen hiuksettomuus on aiempaa yleisempää. (Latva 2021.)

”Pää tuntui oudon herkältä ja aistivalta!”

Vastaajat kertoivat, että kaljun päänsä takia he aistivat asioita herkemmin kuin aikaisemmin. Esimerkiksi sade ja tuuli tuntuivat kaljussa päässä erilaiselta kuin hiuksellisessa. Paljas ja hiukseton päälaki aistii asioita voimakkaammin kuin hiuksellinen, kun hiukset eivät ole ihokosketuksen tai -kontaktin esteenä. Toisaalta hiusten puutteen takia karvojen liikkeiden aiheuttamat tuntoaistimukset jäävät kokematta, ja osa kaipasikin aiempia, kaljuuden myötä menetettyjä, aistikokemuksia.

Suurin osa oli menettänyt hiuksensa. Hiustenlähtö ei aiheuttanut tuntoaistimuksia päänahassa, mutta yksi vastaajista kirjoitti tippuvien hiusten takertuvan ihoon (SKS:KN/15). Vastaajan käyttämä ”takertuminen” luo mielikuvan lonkeroista. Hiukset eivät vain lähteneet, vaan kiinnittyivät ihoon ja aiheuttivat epämiellyttävän tuntoaistimuksen. Keruun vastauksissa sekä aikaisemmassa tutkimuksessa ilmenee, että monille syöpään sairastuneille hiustenlähtö on ollut se konkreettinen hetki, jolloin he ovat tajunneet sairastuneensa. Hiusten tippumista usein helpotetaan leikkauttamalla hiukset pois. (Rosman 2004, 335–336; Trusson & Pilnick 2017, 11.) Aineistossani hiustenlähtöä saatettiin myös nopeuttaa, ja se tuntui konkreettisesti:

Hiukseni alkoivat tippua ja vedimme ne pois kaverini kanssa kylppärissä, ei hyvä idea, päänahka tuli tosi kipeäksi, mutta kun ne irtosi vain vetämällä (SKS:KN/69).

Kipu, jonka vastaaja kirjoitti aistineensa hiuksia irrottaessaan, jäi hänen mieleensä. Kun vastaaja joutui kokemaan hiustenlähdön uudelleen, hän kävi ajamassa hiukset pois kampaajalla välttääkseen saman kokemuksen. Hallitsemalla itse hiustenlähtöään vastaajat pystyivät välttämään epämiellyttävän aistikokemuksen, jonka hiusten takertuminen ihoon aiheutti.

Muutama kirjoitti kaipaavansa menetettyjen hiustensa liikettä, sitä, miltä tuntui haroa hiuksia käsillään tai hiusten liikettä tulessa:

Toisinaan myös kaipaavan vasta pestyjen hiusten tuoksua sekä sitä tunnetta, kun kesäpäivänä tuuli tarttuu hiuksiin ja hulmuttaa niitä (SKS:KN/46).

Hiusten menettäminen oli muuttanut vastaajien tuntoaistimuksia, eikä heillä ollut enää mahdollisuutta tuntea hiusten liikkeen aiheuttamaa aistimusta. Aisteista kirjoittaneen Diane Ackermanin mukaan karvainen iho aistii liikkeen herkemmin, koska hermot havaitsevat karvoihin kohdistuvan pienenkin liikahduksen ja muodostavat aistimuksen. (Ackerman 1991, 110–111.) Vaikka reagoimme harvoin karvojemme aiheuttamiin jatkuviin tuntoaistimuksiin, niiden puuttuminen on merkittävää. Vastaajat voivat edelleen kokea tuulen, mutta kokemus on erilainen, koska hiusten liikkeiden aiheuttama aistihavainto puuttuu.

Aineistossani kuitenkin näkyy, että odotetun tuntoaistimuksen takaisin saaminen ei aina vastannut toivottua:

Hiusten lähdettyä ensimmäisen kerran surin sitä että en voi ikinä tuntea enää sitä tunnetta kun haron sormilla omia hiuksiani. Hiusten kasvettua väliaikaisesti takaisin tunteet olivatkin ristiriitaiset - tuntui että olin alopecian under cover, kokemani prosessi ei enää näkynyt päällepäin ja toisaalta hiusten harominen sormilla ei itseasiassa tuntunut yhtään miltään. (SKS:KN/63.)

Vastaaja jäi kaipaamaan tilannesidonnaista aistimistoa, joka yhdistyy kosketukseen. Vastaaja kirjoittaa kaipaavansa aistikokemusta, mutta näen sen myös kaipuuna johonkin menneeseen, jopa hiuksellisen ajan nostalgisointina. Hiusten harominen yhdistää kirjoittajan aikaan, jolloin hän ei ollut vielä hiukseton ja muistelun mukaan asiat olivat paremmin. Samankaltaisia kokemuksia on myös esimerkiksi Karjalan evakoilla, joilla kaipuu rajantakaiseen ja menetettyyn paikkaan konkretisoituu aistimistojen kautta esimerkiksi esineisiin ja valokuviin (Fingerroos & Savolainen 2018; Kajander 2020, 30).

Kolmessa kirjoituksessa kerrottiin uudeltaisista tuntoaistikokemuksista hiuksettomuuden takia. He olivat huomanneet aistivansa asioita uudella tavalla päänsä paljasta ihoa vasten, kuten eräs heistä kirjoitti:

Kaljussa päässä suihkun vesi, sade, paidan pukeminen tai riisuminen, pyöräily- tai ratsastuskypärä ja tyyny/tyynyliina tuntuivat aivan erilaiselta kuin hiusten kanssa. Tuntui hyvin mukavalta myös rasvata päänahkaa. Pää tuntui oudon herkältä ja aistivalta! (SKS:KN/45.)

Kirjoituksesta ilmenee, että tututkin asiat voivat tuntua erilaisilta ilman hiuksia. Ackermanin mukaan tiedostamme kosketuksen tuntoaistimuksen, kun tapahtuu muutos. Tuntemme miltä vaate tuntuu, kun puemme sen päällemme, mutta sen jälkeen emme kiinnitä huomiota siihen, miltä se tuntuu ihoamme vasten, ellei vaatteen takia tule esimerkiksi kuuma. (Ackerman 1991, 103–105; ks. myös Roivainen 2019, 384–385.) Vastaajien kokemuksissa hiusten puuttuminen on aiheuttanut muutoksen kehon tuntoaistimuksissa ja jopa pienet keholliset kokemukset ovat jääneet heidän mieliinsä, koska hei eivät olleet hiusten kanssa sellaisia tunteneet.

Hiuksettomassa päässä tuntuneet uudet tuntoaistimukset saatettiin kokea ilona arjen keskellä:

On pieniä lahjoja: miltä sade tuntuu paljaassa päänahassa, miltä tuntuu lumihietaleiden kosketus ja tuuli (SKS:KN/11).

Rakastan myös, miltä vesi ja aurinko tuntuvat paljaalla päällä. Rakastan, että hikoillessani voin laittaa pään lavaariin ja viilentyä. (SKS:KN/86.)

Lumihietaleiden kosketus tai tuulen tuntu ovat varsin yksinkertaisia ja normaalissa arjessa jopa huomaamattomia asioita. Koska hiusten menettäminen koettiin yleisesti raskaana asiana, uudet pienet tuntoaistimukset otettiin iloisena vastaan. Näiden

kokemusten perusteella voi päätellä, että naiset ovat hiustensa menettämisen tai leikkaamisen jälkeen tarkkailleet kehossaan tuntevia muutoksia tarkkaavaisesti. Konkreettisin muutos on ollut aikaisemmassa luvussa käsittelemäni lämpötilan aistiminen, mutta vähitellen, muuttuneen arjen myötä, myös pienemmät havainnot, kuten lumisade, ovat muodostuneet heille merkityksellisiksi ja kertomisen arvoisiksi aistikokemuksiksi.

”Kalju pää tuntui ihanalta”

Kosketuksen eri muodot ja niiden aistiminen muodostivat aistikokemuksissa kokonaisuuden. Vastaajat kertoivat miten he itse tuntevat oman hiuksettoman tai sänkeä kasvavan päänsä koskettaessaan sitä. He kirjoittivat myös siitä, miltä toisen kosketus paljaassa päässä tuntuu. Koettu kosketus, tuntoaistimus, muistetaan, oli se sitten nautinnollinen tai epämiellyttävä. Reagointi kosketuksiin vaihteli sen mukaan, kuka heihin koski ja millaisissa tilanteissa.

Kosketus on yksi vahvimista nautinnoistamme. Aistinautinto voi tulla esimerkiksi lämmöntunteesta iholla kuumassa kylvyssä tai ihojen kosketuksesta toisiinsa. (Tuan 2005, 74–75.) Yksi vastaajista kertoi nauttivansa erityisesti, kun joku toinen rapsutti tai silitti hänen päätänsä (SKS:KN/86). Useampi kertoi oman kosketuksen aiheuttamasta hyvinolontunteesta. Kirjoituksissa päätä silitetään, kasvavaa tukkaa kosketellaan ja päätä hellitään. Kuusi hiuksettoman päänsä koskettamisesta positiivisesti kirjoittaneista oli leikannut hiuksensa omaehtoisesti, joten heidän asenteensa hiuksetonta päätä kohtaan oli jo valmiiksi myönteinen. Kosketus voi kuitenkin olla positiivinen kokemus myös silloin, kun hiukset ovat lähteneet omasta tahdosta riippumatta:

Hoidotta ja hoivaa ilman en ole kaljuanikaan jättänyt. Sitä on öljytty, ravittu ja rasvattu rakkaudella. Ja nyt uuden hiuksen lähdettyä kasvamaan, silittelen hellästi päälakea, joka tuntuu kissanmasulta. (SKS:KN/68.)

Vastaaja oli menettänyt hiuksensa syöpähoitojen takia. Kun hiustenlähdon kokenutta päätä hellitään, samalla hoidetaan itseään ja annetaan oman kosketuksen synnyttämän nautinnon ravita sairauden kokenutta kehoa ja mieltä. Mielenkiintoista on se, että vaikka monet keruuseen vastanneista olivat menettäneet hiuksensa ja kertoivat, että kaljun pään näkeminen tuntui pahalta, oman pään koskemisesta ei kirjoitettu negatiivisesti.

Kosketuksen tuomien aistinautintojen lisäksi vastaajat kirjoittivat toisenlaisista kosketuksista, joihin liittyi myös negatiivisia kokemuksia. Useampi kertoi hiuksettomuutensa herättäneen muissa halun koskettaa heidän päätänsä:

Kaljua pintaa saattaa siis joku haluta koskettaa, ok. On ihan normaalia, että läheiset tekevät niin ihan ilman lupaakin, mutta julkisissa paikoissa olen tähän seikkaan myös törmännyt. Usein tällainen tilanne tulee vastaan baareissa ja alkoholilla on tällöin osuutta asiaan, ja minulta on aina kysytty ensin. (SKS:KN/22.)

Vastaajan mukaan niin läheiset kuin tuntemattomat halusivat koskea hänen paljaaseen päähänsä. Muiden kiinnostuksesta ja tarpeesta koskettaa kaljua kirjoitti yhdeksän

vastaajaa. Se, miten ja kuka päähän koskee, vaikutti kokemuksiin. Yllä olevassa lainauksessa vastaaja kertoo häneltä aina kysytyn lupaa ennen koskettamista, mutta myös luvattomista kosketuksista tai niiden yrityksistä kirjoitettiin. Kosketukseen ja koskettamiseen liittyy erilaisia, usein sanomattomia sääntöjä ja hierarkioita siitä, kuka saa koskea kehenkin, miten ja missä tilanteissa. Ystävät saavat koskettaa toisella tavalla kuin tuntemattomat, samoin esimerkiksi potilaan ja lääkärin väliselle koskettamiselle on tietyt käytännöt (Finnegan 2005, 18–21).

Osassa vastauksista tulee ilmi, että läheiset saivat lupaa kysymättä koskea heidän päähänsä, ja se saattoi olla samalla osoitus kaljuuden hyväksymisestä ja sairastuneen hellittelystä. Esimerkiksi erään vastaajan mukaan lapsenlapsilla oli oikeus koskea hänen paljaaseen päähänsä. Lapsille yleensä sallitaankin välittömämpi ja uteliaampi lähestymistapa. Vietnamilaistaustainen Hai Nguyen kirjoittaa hiuskokemuksiin liittyvässä esseessään koskettaneensa lapsena isoisänsä, buddhalaismunkin, päätä kulttuurissa, jossa pää on pyhä ja koskematon alue. Muut paikalla olijat kauhistelivat ja jännittivät munkin reaktiota. Koska Nguyen oli utelias ja säännöistä tietämätön lapsi, teko oli kuitenkin hyväksyttävissä ja isoisä vain nauroi asialle. (Nguyen 2022, 63.) Usein lapsille sallitaankin asioiden ääneen ihmettely samoin kuin toisen koskettaminen ilman tiukkoja rajoja. Lapsilla on lupa ihmetellä, jos he näkevät jotain itseään kummastuttavaa, kuten hiuksettoman naisen. (Latva 2021, 13.)

Monissa kirjoituksissa kerrottiin toisen kosketuksen tapahtuneen yllättäen ja lupaa kyselemättä. Sopimaton kosketus saattoi yllättää kaupassa, baarissa tai muussa julkisessa tilassa. Tuntemattoman tai tutunkin kosketus saattoi olla epämiellyttävää, jos se rikkoi koskettamisen kirjoittamattomia sääntöjä ja samalla vastaajien omaa tilaa. Kuten kosketuselämäkertoja tutkinut Taina Kinnunen toteaa, ruumiin rajojen asettaminen on naisille sukupuolensa tasa-arvon kannalta merkittävää (Kinnunen 2013, 20). Eräs vastaaja olikin hämmentynyt, että usein hänen henkilökohtaista tilaansa rikkoivat juuri naiset, joiden hän oletti ymmärtävän sukupuolensa takia, ettei toista tulisi koskea ilman suostumusta (SKS:KN/40).

Eräs vastaajista kirjoitti, että häntä koskettanut henkilö perusteli epätoivottua kosketusta omalla nautinnollaan:

Pahin oli tilanne, jossa kollega koki oikeudekseen hyökätä yllättäen takaapäin "pörröttämään" siiliäni, koska "se on niin kivan tuntuinen". Suutuin ja ärähdin, kollega ei ymmärtänyt. Tilanne oli hyvin epämiellyttävä. (SKS:KN/54.)

Esimerkki saa pohtimaan, onko oikein koskea toisen kaljua vain saavuttaakseen oman aistinautinnon, vaikka se hiuksettomasta tuntuisi epämiellyttävältä. Emme voi tietää tiesikö kollega, että vastaajan mukaan häneen koskeminen ei ole miellyttävää eikä hän halua näin tehtävän. Toisaalta on huomioitava, että esineiden ja asioiden ymmärtämiseen ja hahmottamiseen käytetään kosketusta. Jo vauvasta alkaen ihminen tutustuu uusiin asioihin koskemalla niitä. (Tuan 2005, 75–77.) Toisen pään koskettamisessa voi olla aistinautinnon lisäksi kyse reaktiosta, halusta ymmärtää. Kaljut naiset eivät ole ainoita, jotka usein joutuvat pyytämättään kosketuksen kohteeksi. Esimerkiksi raskausmahat ovat ”julkista omaisuutta”, joihin satunnainen

vastaantulijakin kadulla saattaa koskea (ks. esim. Lumme 2014). Samoin afrohiuksiin kajotaan lupaa kysymättä niiden ”erilaisuuden” ja ”eksoottisuuden” takia (ks. esim. Dabiri 2020, 45–47; Eid 2022, 16–17; Henning et al. 2022).

Taina Kinnusen mukaan suomalainen kosketuskulttuuri on niukka; välttelemme muiden kosketusta mutta samalla kaipaamme kosketetuksi tulemista. Tilanne on kuitenkin muuttumassa, esimerkiksi halauskulttuuri on alkanut yleistyä Suomessa nuoremman sukupolven myötä. (Kinnunen 2013; Kolehmainen & Kinnunen 2020, 105–106.) Muutos ei kuitenkaan tarkoita, että toisen koskettaminen ilman lupaa tai yllättäen olisi suotavampaa kuin aikaisemmin. Nykyään henkilökohtaisesta tilasta ja siihen kajoamisesta keskustellaankin aiempaa enemmän myös julkisuudessa. Kirjoitukset epämiellyttävästä koskettamisesta heijastelevat samaa: sopimattomasta kosketuksesta uskalletaan kertoa. Kuitenkin koskettamisessa on kyse myös konkretiasta. Kuten Anna Kajander toteaa, painettu kirja koetaan eri tavoin kuin sähköinen julkaisu. Konkreettisen kirjan avulla lukijat kokivat koskettavansa kirjallisuutta ja saivat tuntoaistimuksen teoksesta. (Kajander 2020, 168.) Samoin omaa ja toisten hiuksetonta päätä kosketetaan todentaakseen konkreettista hiuksettomuutta.

Yhteenveto

Tässä artikkelissa olen tutkinut, millaisia tuntoaistimuksia kaljuus on aiheuttanut hiuksettomuuden kokeneissa naisissa, miten nämä tulevat ilmi heidän arjessaan ja mitä naisten kirjoittamat aistikokemukset kertovat laajemmin kulttuuristamme. Aineistonani käytin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa keräämäni Kaljut naiset -keruun 45 kirjoitusta, joissa vastaajat kertoivat hiuksettomuuden aiheuttamista aistikokemuksista. Suurin osa oli menettänyt hiuksensa sairauden tai sairauden hoidon takia, mutta aineistossani oli myös hiuksensa vapaaehtoisesti pois ajaneita.

Tutkimuksessani olen tuonut esiin, että naisten kaljuus ei ole vain muutos ulkonäössä vaan myös rutiineissa, arjessa ja tuntoaistimuksissa. Kirjoitukset todentavat, että hiuksilla on merkitystä kehomme toiminnassa, ne auttavat lämmönsäätelyssä ja suojaavat ihoa auringolta. Ne tuovat myös esiin sen, että hiusten menettämisen myötä naisten aiemmat aistikokemukset muuttuivat. Hiostava peruukki, kadonnut hiusten hulmuaminen ja epämukavalta tuntuva pyöräilykypärä olivat hiuksettomuuden kokeneille niin merkittäviä uusia havaintoja, että he kirjoittivat niistä vastauksissaan. Väliaikaiseen hiuksettomuuteen ja sen peittämiseen suhtauduttiin eri tavoin kuin pitkäkestoiseen tai jatkuvaan hiuksettomuuteen. Tämä osoittaa sen, että hiuksettomuuden aiheuttamat tuntoaistimukset eivät ole välttämättä vain hetkellisiä, vaan ne saattavat vaikuttaa naisten arkeen merkittävästi. Esimerkiksi päätä pitää suojata kylmyyden tunteelta sisätiloissakin. Lisäksi hiostavan peruukin käyttämättömyys saattaa altistaa katseiden lisäksi fyysisen koskemattomuuden rikkoutumiseen, kun muut ihmiset haluavat koskea paljasta päätä. Hiuksettomuuden syyllä ei ollut vaikutusta kokemuksiin, vain peruukin aistikokemukset rajautuivat hiuksensa menettäneisiin.

On huomionarvoista, että peruukkia käytetään, vaikka sen käyttö tuntuu epämiellyttävältä. Hiuksettomuuden peittäminen peruukilla koetaan siis tärkeämmäksi kuin vastenmielisen tunteen välttäminen. Oma merkityksensä on myös kaljun tunnalla suhteessa kosketukseen. Vaikka oman kaljun pään näkeminen tuntuu pahalta, paljaan

päänsä koskemista ei koeta negatiivisena asiana. Sen sijaan luvaton pään koskeminen koetaan epämiellyttävänä. Halu koskea hiuksettomaan päähän jopa ilman lupaa on esimerkki siitä, miten kulttuurimme suhtautuu edelleen kaljuun naiseen kuriositeettina. Esimerkit kertovat kulttuurimme odotuksista ja asenteista kaljuja naisia kohtaan: hiukset liitetään edelleen osaksi naiseutta, vaikka muutosta tapahtuukin ja monet valitsevat julkisen kaljuuden hiusten tai peruukin sijaan.

Tutkimuksessa käsittelemäni naisten aistikokemukset tukevat aikaisempien tutkimusten tuloksia: näköaistin kautta tehtyjä havaintoja arvostetaan tuntoaistimuksia enemmän, kosketuksesta saadaan mielihyvää ja toisen koskettamisella on sääntönsä ja rajansa. Artikkelini myös vahvistaa aikaisempaa tietoa aistikokemusten hankalasta erottelusta ja siitä, että aistimukset ovat usein moniaistisia. Aistien kulttuurisesta merkityksestä on aiemmin kirjoitettu muiden tutkimusaiheiden, kuten pukeutumisen ja ympäristösuhteen, kontekstissa, mutta tuntoaistimukset ja niiden kulttuurinen merkitys ovat jääneet aikaisemman naisten hiuksettomuutta käsittelevän tutkimuksen ulkopuolelle. Tuntoaistimuksia ja niiden merkitystä hiuksettomien arjessa ei ole ymmärretty tutkimuksessa sen paremmin kuin yhteiskunnallisessa keskustelussakaan. Tutkimukseni kuitenkin todistaa, että aistikokemuksilla on merkitystä, eikä niitä tulisi jättää jatkossa huomiotta.

Tutkimukseni tuo esille huomioita aistikulttuuristamme. Ilmeni, että näköaistia suositaan edelleen tuntoaistin kustannuksella. Kuitenkin on selvää, että kosketusta tarvitaan ja siitä saadaan nautintoa sekä tuntoaistimuksiin reagoidaan muun muassa välttämällä epämiellyttävän aistimuksen aiheuttajaa. Kirjoituksista oli myös luettavissa, että kulttuurissamme aistikokemuksia voi olla vaikea selittää: tuntoaistimuksille ei löydy sanoja. Havaitsin myös, että nykyinen aistijako ei välttämättä ole toimiva. Tuntoaistiin sisältyy monia asioita, minkä takia esimerkiksi lämmönaistimisen merkitystä ei ole huomioitu aikaisemmin.

Tutkimuksessani olen osoittanut, että hiuksettomuus ei vaikuta vain naisten ulkonäköön tai identiteettiin vaan myös kehollisiin tuntemuksiin ja tätä kautta arkeen ja sen toimintoihin. Naisten kokemukset pään suojaamisen hankaluudesta ja peruukkien epämiellyttävyydestä tarjoavat hoitohenkilökunnalle apua hiuksettomien naisten ohjaamisessa ja neuvonnassa. Jos esimerkiksi moni peruukki jää lopulta käyttämättä, pitäisikö hiuksettomuuden alkuvaiheessa tarjota ensisijaisesti muita vaihtoehtoja pään peittämiseen tai muokata peruukkeja miellyttävämmän tuntuiseksi? Samalla peruukkien korvaavuuden maksukattoa ja hinnoittelua olisi hyvä tarkastella. Käyttämättömästäkin peruukista joudutaan maksamaan. Toisaalta moni tyytyy yhteen peruukkiin, koska hinnat voivat olla liian korkeita useamman tai miellyttävämmän tuntuisen hankintaan. Toivon, että artikkelini esiin tuomat hiuksettomuuden keholliset vaikutukset huomioidaan esimerkiksi tiederajat ylittävässä tutkimuksessa sekä arkisessa kanssakäymisessä hiuksettomien naisten kanssa.

Johanna Latva on Turun yliopiston etnologian oppiaineen väitöskirjatutkija. Väitöskirjassaan hän tutkii naisten hiuksettomuuden kokemuksia ja näkymistä suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa. Suomen Kulttuurirahasto rahoittaa hänen tutkimustaan.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA)

Kaljut naiset –kirjoituskeruu 2021 (KN):

SKS:KN/2; SKS:KN/3; SKS:KN/6; SKS:KN/9; SKS:KN/11;
SKS:KN/15; SKS:KN/16; SKS:KN/19; SKS:KN/21; SKS:KN/22;
SKS:KN/24; SKS:KN/25; SKS:KN/26; SKS:KN/27; SKS:KN/28;
SKS:KN/32; SKS:KN/34; SKS:KN/35; SKS:KN/36; SKS:KN/37;
SKS:KN/39; SKS:KN/40; SKS:KN/42; SKS:KN/43; SKS:KN/44;
SKS:KN/45; SKS:KN/46; SKS:KN/54; SKS:KN/56; SKS:KN/57;
SKS:KN/59; SKS:KN/61; SKS:KN/63; SKS:KN/66; SKS:KN/68;
SKS:KN/69; SKS:KN/71; SKS:KN/75; SKS:KN/76; SKS:KN/78;
SKS:KN/80; SKS:KN/81; SKS:KN/83; SKS:KN/85; SKS:KN/86.

Kirjallisuus

Ackerman, Diane. 1991. *Aistien historia*. Helsinki: WSOY.

Barak-Brandes, Sigal & Amit Kama. 2018. Introduction: Why Hair? Why Women? Teoksessa *Feminist Interrogations of Women's Head Hair: Crown of Glory and Shame*, toim. Sigal Barak-Brandes & Amit Kama, 1–20. New York: Routledge.

Borsellino, Marie & Michelle M. Young. 2011. Anticipatory Coping: Taking Control of Hair Loss. *Clinical Journal of Oncology Nursing* 15:3, 311–5, <https://doi.org/10.1188/11.CJON.311-315>.

Classen, Constance. 2005. Fingerprints. Writing about Touch. Teoksessa *The Book of Touch*, toim. Constance Classen, 1–9. Oxford & New York: Berg.

Coe, Kathryn, Lisa Staten, Cecilia Rosales & Marie Swanson. 2013. The Enigma of the Stigma of Hair Loss: Why is Cancer-Treatment Related Alopecia so Traumatic for Women? *The Open Cancer Journal* 6, 1–8.

Dabiri, Emma. 2020 [2019]. *Don't Touch My Hair*. London: Penguin Books.

Eicher, Joanne B. 2020. Dress, the Senses, and Public, Private, and Secret Selves. *Fashion Theory* 25:6, 1–21, <https://doi.org/10.1080/1362704X.2020.1829849>.

Eid, Mona. 2022. Tummat silmät, ruskea tukka. Johdanto. Teoksessa *Kiharoita. Kirjoituksia hiuksista*, toim. Mona Eid, 7–19. Helsinki: Kustantamo S&S.

Fingerroos, Outi & Ulla Savolainen. 2018. Luovutetun Karjalan yllirajainen muisti. Teoksessa *Karjalani, Karjalani, maani ja maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä*, toim.

Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola, 149–166. Turku: Siirtolaisuusinstituutti & Oy Sigillum Ab.

Finnegan, Ruth. 2005. Tactile Communication. Teoksessa *The Book of Touch*, toim. Constance Classen, 18–25. Oxford & New York: Berg.

Guillerm, Céline. 2015. *A Feminist Cultural Study of Identity, Hair Loss, and Chemotherapy*. Doctoral Dissertation, Faculty of The Dorothy F. Schmidt College of Arts and Letters, Florida Atlantic University.

Henning, T., M. Holman, L. Ismael, K. Y. Yu, L. Williams, S. J. Shelton & M. Perez. 2022. Examination of hair experiences among girls with Black/African American identities. *Body Image*, 42, 75–83, <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2022.05.009>.

Hynninen, Anna. 2017. *Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis. Sarja – ser. C osa – tom. 433. Scripta Lingua Fennica Edita.

Kajander, Anna. 2020. *Kirja ja lukija digitalisoituvassa arjessa*. Väitöskirja, Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, <http://hdl.handle.net/10138/310595>.

Kajander, Anna & Eerika Koskinen-Koivisto. 2021. Aistikokemukset ja affektiivisuus arjen materiaalisen kulttuurin tutkimuksessa. Teoksessa *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsityksiin*, toim. Niina Hämäläinen & Petja Kauppi, 350–365. Kalevalaseuran vuosikirja 100. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaljut naiset -keruuesite. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, julkaistu 2021, <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/vastaa-keruisiin/kaljut-naiset> [Haettu 8.5.2023].

Kinnunen, Taina. 2013. *Vahvat yksin, heikot sylityksin. Otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista*. Helsinki: Kirjapaja.

Kivilaakso, Katri, Pete Pesonen & Riikka Taavetti. 2022. Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*, toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, 88–114. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1468. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://doi.org/10.21435/skst.1478>.

Kolehmainen, Marjo & Taina Kinnunen. 2020. Affektiiviset repertuaarit suomalaisten kosketuselämäkerroissa. Teoksessa *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*, toim. Jenni Rinne, Anna Kajander & Riina Haanpää, 67–112. Ethnos-toimite 22. Helsinki: Ethnos ry, <https://doi.org/10.31885/9789526850962>.

Koskinen-Koivisto, Eerika. 2021. Lapsuuden muistoesineet, aistit ja materiaalisuus. *Lapsuuden historiaa* -sivusto, julkaistu 23.4.2021. <https://lapsuudenhistoriaa.fi/sensomemo/> [Haettu 12.12.2022].

Koskinen-Koivisto, Eerika & Tytti Lehtovaara. 2020. Embodied adventures: An experiment on doing and writing multisensory ethnography. Teoksessa *Challenges and*

Solutions in Ethnographic Research: Ethnography with a Twist, toim. Tuuli Lähdesmäki, Eerika Koskinen-Koivisto, Viktorija Čeginskas & Aino-Kaisa Koistinen, 21–35. New York & London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780429355608-2>.

Koskinen-Koivisto, Eerika & Tytti Lehtovaara. 2022. Aistietnografia. Teoksessa *Kulttuurien tutkimuksen menetelmät*, toim. Outi Fingerroos, Konsta Kajander & Tiina-Riitta Lappi, 236–258. Tietolipas 274. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://doi.org/10.21435/tl.274>.

Kuula, Arja. 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa *Etiikkaa ihmistieteille*, toim. Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen & Irma Sorvali, 124–140. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Latva, Johanna. 2021. Kalju nainen ja naiseuden normi. Hiuksettomuuskeskustelu suomenkielisessä lehdistössä 1990–2018. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 34:4, 6–18, <https://journal.fi/sukupuolentutkimus/article/view/113977/67212>.

Lumme, Hanna. 2014. Psykologi: "Ihmisillä on sisäsyntyinen tarve olla mukana toisten raskauksissa" – Älä silti tuputa neuvojasi odottavalle äidille. *Yle uutiset kotimaa*. <https://yle.fi/a/3-7319356> [haettu 28.2.2023].

Nguyen, Hai. 2022. Hiukset, juurikasvu ja juuret. Teoksessa *Kiharoita. Kirjoituksia hiuksista*, toim. Mona Eid, 59–68. Helsinki: Kustantamo S&S.

Olsson, Pia. 2016. Kyselyaineistojen dialogisuus. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toim. Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström, 155–184. Ethnos-toimite 19. Helsinki: Ethnos ry.

Olsson, Pia, Jenni Rinne & Tiina Suopajarvi. 2021. Kaupungin tuntu. Teoksessa *Humanistinen kaupunkitutkimus*, toim. Tanja Vahtikari, Terhi Ainala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen, 31–59. Tampere: Vastapaino.

Peruukki, kestopigmentointi ja maksusitoumukset. *Allergia-, iho ja astmaliitto Ry*, päivitetty 30.6.2021, <https://www.allergia.fi/iho/ihosairaudet/alopecia-areata/peruukki-kestopigmentointi-ja-maksusitoumukset/#36505918> [Haettu 8.12.2022].

Pink, Sarah. 2009. *Doing Sensory Ethnography*. London: Sage.

Ploug Hansen, Helle. 2007. Hair Loss Induced by Chemotherapy: An Anthropological Study of Women, Cancer and Rehabilitation. *Anthropology & Medicine* 14, 1: 15–26, <https://doi.org/10.1080/13648470601106335>.

Pohtinen, Johanna. 2023. *The Kink Community in Finland. Affect, Belonging, and Everyday Life*. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis. Sarja – Ser. B osa – tom. 608. Humaniora. Turku: Turun yliopisto, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9160-0>.

Pöysä, Jyrki. 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo, 331–360. Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Randle, Brenda A. 2015. I Am Not My Hair: African American Women and Their Struggles with Embracing Natural Hair! *Race, Gender & Class* 22, 1–2: 114–21, <https://www.jstor.org/stable/26505328>.

Roach-Higgins, Mary Ellen & Joanne B. Eicher. 1992. Dress and Identity. *Clothing and Textiles Research Journal* 10, 4): 1–8, <https://doi.org/10.1177/0887302X9201000401>.

Roivainen, Päivi. 2019. Lastenvaatteet, tuntoaisti ja pukeutumisen moniaistinen materiaalisuus. Teoksessa *Säädyllystä ja säädyttöä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*, toim. Anna Niiranen & Arja Turunen, 371–400. Historiallinen arkisto 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rosman, Sophia. 2004. Cancer and stigma: experience of patients with chemotherapy-induced alopecia. *Patient Education and Counseling* 52, 3: 333–339, [https://doi.org/10.1016/S0738-3991\(03\)00040-5](https://doi.org/10.1016/S0738-3991(03)00040-5).

Salmi, Hannu. 2002. Onko tuoksuilla ja äänillä menneisyys? Aistiympäristön historia tutkimuskohteena. Teoksessa *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*, toim. Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki, 339–357. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Savolainen, Ulla & Riikka Taavetti. 2022. Muistitietotutkimus. Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*, toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti, 10–43. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1478. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Seesmeri, Laura. 2018. *Sauno itsellesi menneisyys. Kehollisuus osana muisteltua ja esitettyä kokemusta*. Kultaneito XVIII. Helsinki: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Smith, Mark M. 2007. *Sensory History*. Oxford & New York: Berg.

Suominen, Annakaisa. 2014. *Kättelyn merkitykset suomalaisessa tapakulttuurissa 1800-luvulta 2000-luvulle*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita. Annales Universitatis Turkuensis C 392. Turku: Turun yliopisto, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5864-1>.

Synnott, Anthony. 1993. *The Body Social. Symbolism, Self and Society*. London: Taylor & Francis Group.

Tiili, Miia-Leena. 2016. *Ammattilaisuuden ankkuripaikat. Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiostossa*. Kansatieteellinen arkisto 55. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Trusson, D. & A. Pilnick. 2017. The Role of Hair Loss in Cancer Identity. *Cancer Nursing* 40, 2: E9–E16, <https://doi.org/10.1097/NCC.0000000000000373>.

Tuan, Yi-Fu. 2005. The Pleasures of Touch. Teoksessa *The Book of Touch*, toim. Constance Classen, 74–79. Oxford, New York: Berg.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2018 [2002]. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turunen, Arja. 2021. Who Dares to Wear Trousers? Adoption of a New Fashion by Finnish Women 1920–1980. *Ethnologia Europaea* 51, 2: 23–47, <https://doi.org/10.16995/ee.1788>.

Turunen, Arja & Anna Niiranen. 2019. Pukeutumisen muuttuvat merkitykset. Teoksessa *Säädyllystä ja säädyyntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*, toim. Anna Niiranen & Arja Turunen, 11–49. Historiallinen arkisto 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Valtakunnalliset lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutusperusteet 2020: Opas apuvälinetyötä tekeville ammattilaisille ja ohjeita asiakkaille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:23. *Sosiaali- ja terveysministeriö*, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162395?show=full> [Haettu 8.12.2022].

Vannini, Phillip, Dennis Waskul & Simon Gottschalk. 2014 [2012]. *The Senses in Self, Society and Culture*. New York & London: Routledge.

Venäläinen, Juhana & Taina Kinnunen. 2022. Johdanto: Kulttuurintutkimuksellinen tietäminen – miksi taas? Teoksessa *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*, toim. Taina Kinnunen & Juhana Venäläinen, 7–44. Tampere: Vastapaino.

Zannini, L., F. Verderame, G. Cucchiara, B. Zinna, A. Alba & M. Ferrara. 2012. ‘My Wig has Been My Journey's Companion’: Perceived Effects of an Aesthetic Care Programme for Italian Women Suffering from Chemotherapy-induced Alopecia. *European Journal of Cancer Care* 21: 650–660, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2354.2012.01337.x>.